

Selectie en vernietiging van archiefmateriaal.

Waar blijft het standpunt van de historici en van het Nederlands Historisch Genootschap?

P. M. M. KLEP

Er is veel beweging op het front van de vernietiging van overheidsarchieven. Het is voor historici de moeite waard de discussie over de principes van de archiefselectie goed te volgen. Essentiële kritische functies van de archieven inzake scholing, vorming en kritische wetenschap zijn in het geding. De vorige NHG-voorzitter, P.W. Klein, heeft in zijn jaarrede van 1991 en in een artikel in *NRC-Handelsblad* van 9 november 1991 op tamelijk scherpe toon zijn bezorgdheid geuit over recente ontwikkelingen in het denken over archiefselectie.

De huidige selectieprocedures

De overheid selecteert haar eigen archieven, heeft de vernietiging ervan in eigen hand en vernietigt thans op nog nooit geziene schaal. Vernietigingslijsten spelen een essentiële rol in de beheersing van de enorme papiermassa's. De Rijkscommissie voor de archieven (RCA), onderdeel van de Raad voor cultuurbeheer, heeft tot taak erop toe te zien dat het meest waardevolle materiaal wordt bewaard.

Bij het toekennen van grote of geringe waarde aan archivalia dienen twee wettelijk omschreven belangen in het oog gehouden te worden. Allereerst het blijvend belang van archivalia *voor de overheidsorganen of recht- en bewijszoekenden*. Men zou dit het 'administratief belang' kunnen noemen. Men bewaart de stukken die 'de reconstructie van het overheidshandelen op hoofdlijnen' mogelijk maken. Onder meer wegens mogelijk vervelende repercussies van ten onrechte vernietigd stukken wordt ook het juridisch aspect zorgvuldig bewaakt.

Daarnaast bestaat het wettelijk criterium 'van blijvend belang *voor het historisch onderzoek*'. Het gaat hier om wat het 'cultureel belang' van archieven kan worden genoemd, waaronder begrepen het wetenschappelijk belang. Dit 'cultureel belang' van archieven impliceert een afzonderlijk bewaringscriterium. Toepassing van dit criterium levert een bepaalde verzameling archivalia op. Daarnaast bestaat het eerder genoemde 'administratief belang', grondslag voor een tweede logische verzameling van te bewaren archivalia. Niet zelden zal er een redelijke overlapping van deze logische verzamelingen bestaan, soms is dit echter niet het geval.

Er mag niet zo maar vernietigd worden: daartoe worden de zogenaamde vernietigingslijsten gehanteerd. Per archief wordt omschreven welke (gelijksoortige) archiefstukken vernietigd moeten worden, met eventueel een termijn van een, twee, vijf of tien jaar. Deze vernietigingen vinden niet alleen plaats in 50 jaar oude archieven, maar steeds meer ook in lopende archieven bij de archiefvormende administratie zelf. Het Rijksarchief verlangt, dat de vernietigingslijsten worden toegepast voordat overdracht naar de archiefbewaarplaatsen doorgang vindt.

De wetgever heeft een procedure bepaald waarbinnen de vernietigingslijst tot stand komt. De praktijk leert dat de ambtelijke fase, het zogenaamde driehoeksoverleg, de cruciale fase is. Daarna toetst de RCA of de lijst in orde is. Het gebeurt nogal eens, dat deze toetsing aanleiding geeft om bepaalde archiefbestanden vooralsnog te bewaren. Het blijkt zelden zo te zijn dat er nog stukken bewaard worden omdat het administratief belang daarmee gemoeid is: meestal gaat de discussie over archivalia die van blijvend belang geacht kunnen worden voor het historisch onderzoek. Dit wijst erop, dat de ambtelijke voorfase niet in alle opzichten tot een voor de RCA

voldoende evenwichtig resultaat leidt. Het culturele bewaarscriterium is kennelijk het meest problematische. Het systeem van de vernietigingslijsten brengt in ieder geval met zich mee, dat de RCA een zekere controle uitoefent op de selectie en vernietiging van archivalia. Overigens vinden veel vernietigingen plaats op grond van de zogenaamde incidentele vernietiging: dit gebeurt zonder dat de RCA daarover moet adviseren hetgeen weinig bevredigend is.

De vernietigingslijsten zijn niet bijzonder gedetailleerd: de selecteur heeft altijd zelf nog een marge. De massaliteit van het materiaal en gebrek aan menskracht verhindert echter steeds meer dat archivariissen nauwkeurig kunnen kijken wat er eventueel uit de vernietigbare stukken toch nog gered zou moeten worden. De RCA heeft nauwelijks kennis omtrent het proces van de feitelijke vernietiging. In een aantal gevallen zou een begeleidingscommissie bij vernietiging aangewezen zijn. Vele vernietigingslijsten zijn aan een zekere revisie toe. Bovendien is er thans een tendens om niet meer te denken in termen van al dan niet vernietigbare archivalia (waarbij naar de informatie gekeken wordt die in de stukken is opgeslagen), maar van al dan niet belangrijke 'handelingen van de overheid' (waar allerlei stukken bij horen). Dat werkt vlugger.

De uitwerking van een administratieve selectietheorie

Langzamerhand wordt de conclusie onvermijdelijk dat de archivariissen aan het afstappen zijn van het telkens ad-hoc en per archiefstuk beslissen of het bewaard dient te worden. Het is duidelijk dat ad-hoc beslissingen het tempo veel te veel drukken. De archivariissen worden geconfronteerd met massaliteit van archieven en steeds hogere eisen van arbeidsproductiviteit. Zij hebben deze uitdaging aangegaan en ontwikkelen in hoog tempo een gerichte vernietigings-theorie die hen in staat moet stellen verantwoord en toch behoorlijk snel tot beslissingen te komen. In dit opzicht lopen zij voor op vele buitenlandse vakbroeders.

Onlangs verscheen een belangrijke informatiebrochure van het Algemeen Rijksarchief/PIVOT, getiteld *Van de selectie van papier naar de selectie van handelingen*, waarin een uitgewerkte selectiemethode wordt behandeld die gebaseerd is op het handelen van de overheid'. PIVOT is een projectorganisatie die sedert mei 1991 belast is met het beheer van de overgedragen archieven van de rijksorganen. Dit is een enorme onderneming. Voor de centrale rijksorganen wordt de bruto instroom van archieven van de periode 1943-1973 op 500 km geschat. Tegelijk moeten de ernstige problemen van de lopende archiefzorg bij de rijksoverheid, waar nog eens 500 km zit voor de periode 1973-1993 en waar de digitalisering van informatie oprukt, worden aangepakt.

Welke criteria hanteert PIVOT bij de selectie van het materiaal, waarvan naar schatting van de algemene rijksarchivaris 95% vernietigd zal worden? In de brochure vindt men de volgende passage die zeer verheldert.

PIVOT hanteert als uitgangspunt dat de informatieve waarde van een document (zowel op papier als op andere informatiedragers) nauwelijks objectief te bepalen is, want de informatiewaarde varieert per persoon, afhankelijk van de gehanteerde vraagstelling. De selectie moet uitgevoerd worden vanuit het gezichtspunt van het overheidsorgaan of de organen, die deze documenten in het kader van hun taak en het daaruit voortvloeiende handelen hebben ontvangen of geproduceerd. Niet de informatiewaarde van documenten vormt het uitgangspunt, maar de waardebeoordeling van taken van overheidsorganisaties. Het doel van de selectie moet ons inziens zijn: het mogelijk maken van de reconstructie van dit overheidshan-

i W. D. Kuiler, *Van de selectie van papier naar de selectie van handelingen. Een methode voor de vervaardiging van een archiefselectie- instrument uitgaande van het handelen van de overheid* (Den Haag: Rijksarchiefdienst/PIVOT). Adres: Postbus 90520, 2509 LM Den Haag, tel. 070-3315400.

delen op hoofdlijnen. Wanneer het geselecteerde archiefmateriaal die hoofdlijnen weerspiegelt, is de selectie naar onze mening geslaagd².

Ook in een recent interview met vier archivariissen in het *Historisch Nieuwsblad* vindt men deze denkwijze terug. Een duidelijk, doorzichtig en reconstrueerbaar selectiebeleid moet voorop staan, waarbij geldt dat overheidsarchieven niet worden bewaard voor historisch onderzoek, maar om ambtelijk handelen te kunnen reconstrueren. Anderzijds: ook binnen de archiefwereld bestaat er over het thema vernietiging en selectie onenigheid³.

Bovendien is in het najaar van 1991 door het ministerie van binnenlandse zaken een boekwerk gepubliceerd, getiteld *Omslag in Opslag*⁴. Hier gaat het om het beheer van de 500 km actuele, dynamische archieven op de ministeries en bij andere overheidsorganen. De oprukkende efficiëntie verlangt dat veel sneller en grootscheepser dan tot nu toe beslissingen worden genomen over het al dan niet bewaren van papier en van computerinformatie. Uitgegaan wordt van een administratief bewaarbeleid, dat gebaseerd is op het voor de dienst waarneembaar belang van de opgeslagen informatie ten behoeve van de werkprocessen van de overheid. De voorwaarden voor een adequate bewaking van het 'historisch belang' zijn hierbij nog niet geformuleerd. Bovendien rijst de vraag, wat hier onder het historisch belang begrepen moet worden. Ook hier denkt men in termen van het bewaren met het oog op 'het kennen van het handelen van de overheid'. De RCA heeft intussen de nodige kritiek geuit op *Omslag in opslag*.

Eenzijdigheid in de selectietheorie

Bij nader toezien blijkt de meest uitgewerkte (PIVOT-)selectietheorie te vertrekken van een welbepaald uitgangspunt: primair dient te worden bewaard wat voor de reconstructie van het handelen van de overheid nodig is. De nadere specificatie van deze theorie is nog in volle gang. Men kan deze theorie met enig recht een 'administratieve theorie' noemen. Men redeneert vanuit het grote belang dat gehecht wordt aan de mogelijkheid om later het handelen van de overheid te kennen. De overheid moet bewijzen kunnen aanvoeren als er vragen komen van burgers en politici, terwijl het ambtelijke en politiek apparaat behoefte heeft aan enig materiaal om te kunnen reflecteren op zijn eigen daden. De archivariissen hebben tegenwoordig een zeer belangrijke functie erbij gekregen: namelijk om waakhond van de openbaarheid te zijn. Met bewaring worden juridische en administratieve en zo men wil morele belangen van de overheid gediend, terwijl bovendien deze selectietheorie tot bewaring van materiaal zal leiden dat speciaal voor institutioneel- en politiek-historisch onderzoek van groot belang is.

Men kan zich afvragen of het fundamentele uitgangspunt van deze 'administratieve theorie' voldoende in overeenstemming is met de maatschappelijke motieven om archieven op lange termijn te bewaren. Men denke aan de financiering van de openbare archieven. De samenleving is slechts bereid voor zeer langdurige instandhouding van kostbare archieven te betalen zolang zij rijke bronnen van gevoelens, informatie en kritische reflexie op de samenleving vormen, niet bij voorbaat beperkt tot het ambtelijke en politiek apparaat. Aldus zijn archieven geen element van het overheidsapparaat, maar culturele investeringsgoederen, in de praktijk te rekenen tot de

2 Küiler, *Van de selectie van papier*, ii.

3 T. Luger, O. Steens, 'Een archivaris is de waakhond van de openbaarheid. Vier archivariissen over hun beroep', *Historisch Nieuwsblad*, II (1993) i, 31.

4 *Omslag in opslag. Terugkeer naar informatievoorziening* (Den Haag: Ministerie van binnenlandse zaken, 1991). De titel drukt uit, dat men af wil van het weinig op de werkprocessen toegespit (oud-)archief. Alleen wat functioneel is, kan bewaard worden.

zorg van de ministeries die onderwijs en cultuur in hun portefeuille hebben. Als de actueel denkende burgers, journalisten, kamerleden, ambtenaren en advocaten verdwenen zijn, verschijnen de talloze vertegenwoordigers van veel abstractere maar daarom niet minder belangrijke sectoren van onderwijs, vorming, kunsten, wetenschappen en vrije tijdsbesteding als de lange termijn-gebruikers van de — door de overheid zelf — geselecteerde archieven. De archivariissen als professionele groep worden hier geconfronteerd met hun (ook wettelijk erkende) culturele functie in de samenleving: deze groep is niet alleen beheerder van oud spul, maar ook de cultureel gevoelige en bedachtzame selecteerder en verwerver ervan.

In het materiaal van de overheid weerspiegelt zich de totale maatschappij, omdat de overheid zich zo sterk met de samenleving vermengd heeft. Cultureel gesproken is de overheid geen 'dienst' of apparaat, maar een alles omvattende dimensie. Daardoor zijn dankzij overheidsarchieven niet alleen de politieke en institutionele geschiedenis maar ook de sociale, demografische, economische, culturele, etnische, landschappelijke, geografische, monetaire, planologische, technische, medische, universiteits-, wetenschaps-, onderwijs-, bedrijfs-, zee- en rechtsgeschiedenis (en nog vele andere specialismen) tot ontwikkeling gekomen.

Met schrik realiseert men zich dat indien de overheidsarchieven vanaf hun ontstaan in de middeleeuwen volgens het (PIVOT-)principe van bewaring tot het kennen van 'het handelen van de overheid' zouden zijn gereduceerd, deze takken van kennis over onze samenleving nauwelijks zouden bestaan. Ook de enorme massa van de genealogen en lokale (amateur-)historici zou zich van het overgrote deel van de micro-informatie uit ambtelijk materiaal als patentregisters, belastingkohieren, bijlagen van rekeningen, procesdossiers, armendossiers, basismateriaal van ambtelijke registraties, tellingen, enquêtes, lijsten enzovoort beroofd weten. Vanuit het maatschappelijke belang geredeneerd kan men bijgevolg stellen: niet omwille van het kennen van de overheid bewaart men, maar omwille van de kostbare informatie over de totale samenleving die in stukken van de overheid voorhanden is.

Dan valt niet in te zien waarom men zich bij de selectie uitsluitend zou beperken tot de stukken die betrekking hebben op het handelen van de overheid en de overige kostbare feitelijke informatie over de samenleving zou vernietigen. Natuurlijk dient er zwaar geselecteerd te worden, maar het gaat hier om de principes. Archieven bewaren betekent: investeringen doen in het cultureel vermogen van de toekomst en aldus bijdragen aan een continu proces van maatschappelijke vorming, identiteitsontwikkeling en zelfreflectie. Uit het feit dat de archiefbewaarplaatsen grote hoeveelheden particuliere archivalia bevatten kan men trouwens afleiden hoezeer het archiefwezen zich bewust is van deze culturele taak.

Aldus is het bestaan van een eigenstandig cultureel belang nog eens onderstreept, waarbij herinnerd mag worden aan het feit dat ook de wetgever dit belang erkent en vastlegt. De archivariissen en ook de RCA maken hiervan gebruik door min of meer ad-hoc bewaringsbeslissingen te nemen. Soms worden brokken maatschappelijke informatie bewaard, niet voor het kennen van het overheidshandelen maar voor het kennen van de samenleving. Dit ad-hoc karakter van de culturele selectie wijst op een ernstig gebrek aan systematiek bij de culturele waardering van archieven. Gegeven de drift naar globalere en snellere selectiemethoden mag dit een punt van grote zorg genoemd worden.

Reactie van de RCA: zoeken naar een culturele selectietheorie

De RCA heeft besloten zich nadrukkelijk nader te bezinnen op het 'cultureel belang' (met daarin begrepen het wetenschappelijk belang). Het is gebleken dat het cultureel belang van archieven

weliswaar in brede kring — en zeker ook onder de archivariissen — wordt erkend en gehonoreerd, maar dat het zowel theoretisch als praktisch veel minder duidelijk omschreven is dan het administratief belang en — wat bezorgdheid heeft gewekt — ook te weinig expliciet zichtbaar is in de tekst en verantwoording van de (concept-)vernietigingslijsten. Deze stukken worden opgesteld in een ambtelijk vooroverleg, het zogenaamde driehoeksoverleg. Ook bij de incidentele vernietiging en bij de commissies die de toepassing van vernietigingslijsten begeleiden wordt de culturele waarderingsdimensie niet voldoende zichtbaar. Er bestaan geen 'culturele waarderingsrapporten' of iets dergelijks.

De thans in ontwikkeling zijnde 'administratieve selectietheorie' is niet fundamenteel gebaseerd op de urgentie om materiaal met een hoge culturele waarde te bewaren. Soms botst dit. Zo wordt bij het 'opschonen' en selecteren veel potentieel kritisch materiaal vernietigd, in de mate waarin inlichtingen, notities, concepten, kladjes en ambtelijke aantekeningen het moeten afleggen tegen gesynthetiseerde en definitieve stukken aan de top. Men kijkt binnen deze theorie bijvoorbeeld ook nogal zuur aan tegen het massa-materiaal van dossiers en dergelijke. Het gaat hier niet alleen om het BVD-archief, de archieven van de Bijzondere rechtspleging van na de tweede wereldoorlog, de archieven van kantongerechten en rechtbanken, maar ook minder opvallende massale bestanden, als die van bijstandsgerechtigden, politiedossiers, ontgrindingen, ruilverkavelingen, (lozings)vergunningen, enzovoort.

Het administratieve vertoog levert een waarderingsperspectief op waarin dergelijke bestanden op een bijzonder selectieve wijze bekeken worden: enkele voorbeelden uit dit massale micro-materiaal kunnen bewaard blijven met als doel de werkwijze van de overheid later te kunnen reconstrueren. Nadat een juridisch noodzakelijke termijn verlopen is, kan het materiaal van de uitvoerende diensten verder vernietigd worden, altijd behoudens ad-hoc redeneringen wegens een gebleken belang. Soms duikt er namelijk een onderzoeker op die het materiaal nodig heeft en dan is men wel bereid daar welwillend naar te kijken. Op het punt van het massale micro-materiaal wordt het gebrek aan een uitgewerkte culturele visie op de selectie van archiefmateriaal er niet minder schrijnend en riskant door.

Natuurlijk is het uitspreken van culturele waarderungen geen eenvoudige zaak. Het subjectieve element is noodzakelijk aanwezig. Overigens: is de 'administratieve selectietheorie' wel zo objectief? Ook daar moeten waarderungen uitgesproken worden, die op zichzelf een discussie rechtvaardigen. Slechts het handelen en niet de materie waarmee gehandeld wordt — de informatie waarmee de ambtenaren in de weer zijn—wordt reconstrueerbaar gemaakt. Waarom eigenlijk? Hiërarchisch hogere organen hebben meer kans op bewaring dan lagere. Een van de meest opvallende waarderungen is, dat beleidstaken hoger aangeslagen worden dan uitvoerende taken. Werkprocessen van beleidsambtenaren zijn kennelijk interessanter dan die van de uitvoerende diensten. Soms zijn beleid en uitvoering onontwarbaar met elkaar verbonden. Ook dan worden knopen doorgehakt.

Subjectieve bewaringsbeslissingen zijn in beide selectietheorieën onvermijdelijk. Het praktische probleem van culturele waarderingsuitspraken zit in het bereiken van de noodzakelijke consensus. Hier spelen twee problemen. Ten eerste is het niet mogelijk vernietigingscriteria af te stemmen op particuliere onderzoeksinteresses van een of andere historicus. Er moet een min of meer aanvaard kader zijn om het cultureel belang van stukken te waarderen. Dit kader dient ontwikkeld te worden. Het tweede probleem is, dat een dergelijke beoordeling commissoriaal — intersubjectief— zou moeten plaatsvinden en in procedures moet worden vastgelegd.

Er bestaan reeds procedures: het ambtelijk driehoeksoverleg met — als sluitstuk — de RCA, de incidentele vernietiging, de begeleiding van vernietiging. Zij ontberen echter een expliciete

culturele waarderingsfase. Hier valt wel wat aan te doen. Men zou hierbij kunnen denken aan een systeem, waarin archivariissen aan 'cultuurkenners' zorgvuldig voorbereide vragen voor leggen van het type: 'welke archivalia van dit archief acht u vanuit cultureel oogpunt het meest waardevol, en waarom?'. Een goede procedure zou aldus selectie-adviezen op basis van culturele argumenten kunnen opleveren. Mogelijk zou het Nederlands Historisch Genootschap een aanspreekpunt kunnen zijn voor dergelijke adviezen.

Daarnaast zal ook de administratieve redenering tot selectie-adviezen leiden. Zou dit niet een theoretisch meer evenwichtige en praktisch meer zorgvuldige combinatie opleveren dan toepassing van één van beide?

Een RCA-discussienota

Op verzoek van de Commissie is een discussienota vervaardigd, getiteld *Archieven bewaren: cultureel investeren in de toekomst*⁵. Momenteel wordt deze nota vanuit de Commissie aan bepaalde organisaties en wetenschappelijke onderzoeksgroepen voorgelegd voor commentaar. Ook het NHG vervult hierin een rol: geïnteresseerde leden van NHG worden dan ook opgeroepen actief aan de discussie deel te nemen. Overwogen wordt een NHG-discussiedag te organiseren.

Paragraaf 2 van deze discussienota⁶ vormt de kern van de notitie. Wat zou het denkraam moeten zijn van 'de culturele waardering'? Hoe ziet een culturele waardering van archieven eruit? Het kortst mogelijke antwoord luidt: we zullen moeten trachten uit te maken welke waarde archiefmateriaal heeft voor 'het kennen van de Nederlandse samenleving en cultuur nu'. Het meest waardevolle materiaal dient bewaard te worden voor latere generaties. Een heet hangijzer is de praktische vraag op welke elementen men dient te letten als men de 'culturele waarde' van archieven wenst te bepalen (par. 2.3). Voor zover uit discussies onder archivariissen valt af te leiden bepaalt men zich thans bijna automatisch tot een heel specifieke invulling van de culturele waarde van archieven, namelijk de samenvattende informatieve waarde van bepaalde stukken. In de nota wordt uiteengezet dat er niet één maar drie invullingen van de culturele waarde lijken te bestaan:

1 sommige archieven of archiefstukken hebben een specifieke symbolische waarde en verdienen daarom bewaard te worden;

2 bepaalde archieven of archiefstukken kennen — de meer vertrouwde — hoogwaardige descriptieve (informatieve, synthetische) waarde en

3 sommige archiefbestanden kenmerken zich door een buitengewone analytische en kritische waarde, reden waarom ze bewaard zouden moeten worden.

Vervolgens wordt besproken hoe de beoordeling van de culturele waarde van archieven in de procedure van de totstandkoming van vernietigingslijsten (en bij toepassing van die lijsten) explicieter en effectiever kan worden vastgesteld (= par. 2.4). Onderstreept wordt het feit dat de culturele waardebepaling als tijd-, omstandigheden- en ook persoonsgebonden verschijnsel nooit geheel objectief en exact te omschrijven is (dit geldt trouwens ook voor essentiële aspecten

s P. M. M. Klep, 'Archieven bewaren: cultureel investeren in de toekomst. Discussienota over selectie en vernietiging van archiefbescheiden ten behoeve van de Rijkscommissie voor de archieven' (Nijmegen, 1992). Adres van de auteur: Vakgroep Geschiedenis KUN, Postbus 9103,6500 HD Nijmegen, tel. 080-612172.

⁶ De auteur dankt prof. dr. D.P. Blok, prof. dr. J. C. H. Blom, prof. dr. A.H. Huussen, prof. dr. F. C. J. Ketelaar, prof. dr. O. Moorman van Kappen, drs. P. den Otter, drs. A. J. N. den Teuling, drs. P. Waters en de deelnemers aan de 100ste vergadering van de RCA voor hun waardevolle opmerkingen bij een eerdere versie van deze notitie.

van het administratief belang). Daar de culturele waarde van archieven niet meteen af te lezen is uit objectieve elementen is er steeds een weloverwogen kwalitatief oordeel nodig gebaseerd op een cultureel (niet: administratief) referentiekader. Men moet heel wat weten — onder meer wat er in de samenleving speelt en wat voor soort gebruik men van bepaald materiaal zou kunnen maken — om cultureel verantwoord te kunnen bewaren.

Aldus lijkt het mogelijk een intersubjectieve consensus te bereiken door het betrekken van (meerdere) adviezen van externe culturele experts bij het driehoeksoverleg, bij incidentele vernietiging en bij begeleidingscommissies van vernietigingslijsten. Komt men er niet uit, dan zal de RCA als toetsingsorgaan bij wijze van uitzondering de knoop moeten doorhakken, waarbij de waarderingsrapporten belangrijke steunpunten zullen zijn. Men moet er echter van uit gaan, dat in de ambtelijke voorfase naar een evenwichtig vernietigingsvoorstel gestreefd wordt, waarbij zowel de administratieve als de culturele gedachtengang verdisconteerd worden.

De RCA ziet in deze paragraaf 2 de voornaamste discussiepunten en wacht met grote belangstelling af of de beheerders van archiefbewaarplaatsen (die hier beschouwd worden als onmisbare culturele agenten in de samenleving) en de archiefgebruikers uit de culturele en wetenschappelijke wereld, tesamen met hun professionele organisaties, de teneur ervan kunnen onderschrijven. Als niet op de een of andere wijze het — wettelijk erkende — cultureel belang krachtiger gestalte krijgt, dan valt te verwachten dat slechts het administratief belang als verdediging tegen vernietiging van de archieven over blijft.

Enkele vragen aan het Nederlands Historisch Genootschap en zijn leden

De Rijkscommissie voor de archieven heeft een reeks vragen en discussiepunten aan een aantal organisaties voorgelegd, waaronder het NHG. De lezer wordt uitgenodigd op deze vragen te reageren en de antwoorden op te zenden naar het secretariaat van het Genootschap, t. a. v. drs. G. N. van der Plaats. Aldus zal het bestuur van het NHG deze antwoorden in zijn reactie aan de RCA verwerken.

1 Bepleit wordt de culturele dimensie van archieven — die wettelijk en maatschappelijk volmondig wordt erkend — principieel en praktisch op te waarderen t. o. v. de intussen stevig uitgebouwde administratieve selectietheorie. Stemt u hiermee in ?

2 De RCA wenst een nadrukkelijke erkenning, specificatie en procedurele versterking van het culturele belang bij selectie van archieven. Kunt u dit onderschrijven?

3 Gepoogd is te bepalen wat onder 'het cultureel belang' verstaan zou moeten worden. Cruciaal is, dat archiefbestanden beschermd worden die enerzijds speciaal bijdragen aan kennis en begrip van de Nederlandse samenleving en cultuur in de ruimste zin van het woord en anderzijds door de kwaliteit van hun gegevens een potentiële bijdrage vormen voor de creatieve ontwikkeling van culturele capaciteiten van de samenleving. Symbolische, descriptieve en analytische waarde voor het kennen van de Nederlandse samenleving en cultuur zijn de voorgestelde sleutelbegrippen. Acht u dit een adequate grondslag voor een selectietheorie op basis van het cultureel belang?

4 Afstand wordt genomen van het particuliere onderzoeksbelang van individuele onderzoekers als criterium voor bewaring (hoewel dat wel bij uitzondering mee kan spelen). Gesteld is dat in

plaats van de te algemene en te persoonlijke vraag: 'wat vindt u dat bewaard moet worden', andere vragen gesteld moeten worden, zoals: 'wat is van deze archieven van bijzonder belang voor het kennen van de totaliteit van samenleving en de cultuur van de periode waar ze betrekking op hebben en waarom vindt u dat?' en: 'welke zijn uit dien hoofde de belangrijkste bestanden met symbolische, beschrijvende en analytische waarde en waarom?'

Vindt u dit een goede werkwijze?

5 De RCA is geïnteresseerd in het maken van een inventarisatie van ervaringen, klachten en suggesties van schrijvers, onderzoekers, andere gebruikers van archieven en van archivariissen, archiefinspecteurs, selecteurs enz. ten aanzien van de tot nu toe doorgevoerde vernietigingen en het in de toekomst zich aftekenende vernietigingsbeleid.

a Welke vernietigingen hadden volgens u voorkomen moeten worden? Omwille van welk belang had het desbetreffend materiaal bewaard moeten worden?

b Welk soort archiefmateriaal acht u op dit moment urgent bedreigd? Omwille van welk belang zou het bewaard moeten worden?

c Moet voor vernietiging van bepaalde cultureel belangrijke archieven worden gevreesd? Zo ja welke?

d Zijn er vernietigingslijsten die vanuit het cultureel belang niet voldoende sterk onderbouwd zijn? Welke vernietigingslijsten zouden urgent opnieuw bekeken moeten worden? Gaarne nadere motivering.

e Hebt u reden aan te nemen dat bij het opschonen van archieven en bij de praktische uitvoering van de selectie, alsmede bij het doorvoeren van incidentele vernietiging cultureel waardevolle bestanden verloren (zullen) gaan? Zo ja, gaarne toelichting.

f Kunt u ons personen noemen aan wie wij deze vragen met vrucht zouden kunnen voorleggen? Zo mogelijk gaarne met adres.

NB Het NHG wil een bestand maken met 'vernietigingsproblemen' om daaruit lering te trekken voor de toekomst. Het beantwoorden van deze vraag vergt wellicht relatief veel tijd. In dat geval zou u met een voorlopig antwoord kunnen volstaan. Kunt u daarbij aangeven wanneer u denkt een meer definitief antwoord te kunnen geven?

6 Op welke wijze kan het NHG een rol spelen om het cultureel belang bij de selectie van archieven te versterken?

7 Bent u in principe bereid uw diensten te verlenen voor het opstellen van culturele waarderingsadviezen over te vernietigen archieven? Over wat voor soort archieven? Over welke nuttige expertise beschikt u?

Het bestuur van het NHG zal een kleine commissie vormen om de antwoorden te bestuderen, een studiemiddag te beleggen en vervolgactiviteiten te ondernemen. De leden worden opgeroepen aan deze discussie over de selectieproblematiek deel te nemen.

De aanval op de positie van Gerrit van Assendelft als president van Holland in 1555

R. H. VERMIJ

I Inleiding

De geschiedschrijver, die gewend is de ontwikkeling van het politieke bestel aan de hand van de ontwikkeling der politieke instellingen te beschrijven, komt voor wat de zestiende eeuw betreft voor een merkwaardig probleem te staan. Blockmans heeft enige tijd geleden gewezen op de tegenstelling tussen persoonlijke banden en bureaucratische rationaliteit in deze periode. In een tijd dat de staat nog te zwak was om zich overal te doen gelden moest de overheid zich noodgedwongen op informele systemen verlaten.

De informele bestuursmethoden verlichtten de spanningen tussen de lokale machten en de staat; ze integreerden de eerste in het grotere systeem en vergemakkelijkten de penetratie van de staat in de lokale machtsstructuren 1.

Blockmans denkt hierbij vooral aan patronage, clientèle en corruptie. Evenzogoed kan men denken aan gebrekkige scheiding der machten en vermenging van belangenferen. Van Nierop heeft er al op gewezen dat pas in de loop van de tijd een tegenstelling is ontstaan tussen de instellingen van de landsheer en die van het gemene land². Van oudsher was de adel zowel vertegenwoordigd in de Statenvergadering als in de bestuursorganen.

In de geschiedschrijving van het politiek bestel dringen deze problemen slechts langzaam door. Dat geldt ook voor de vroege geschiedenis van Holland, een terrein dat allengs meer in de belangstelling is komen te staan. Koopmans bijvoorbeeld, in zijn boek *De Staten van Holland en de Opstand*, gaat nog geheel en al uit van de formele kant van de zaak: de organisatie van de Staten en de onderwerpen waarover gedelibeereerd werd³. Dat zijn belangrijke zaken, maar als men slechts naar kwantitatieve ontwikkeling van de organisatie en de bevoegdheden zoekt, verliest men de kwalitatieve ontwikkeling van de moderniteit zelf uit het oog. Met andere woorden, in zo'n beschrijving zijn de Staten van meet af 'modern'. Tracy, die in zijn boek *Holland under Habsburg rule* een totaalbeeld van de politieke ontwikkeling probeert te geven, heeft

1 Blockmans, 'Corruptie, patronage, makelaardij en venaliteit als symptomen van een ontluikende staatsvorming in de Bourgondisch-Habsburgse Nederlanden', *Tijdschrift voor sociale geschiedenis*, XI (1985) 244. Vgl. over de verhouding tussen formele en informele machtsuitoefening in ander verband ook R. H. Vermij, 's konings stadhouder in Holland. Oranjes trouw aan Philips II', *Utrechtse historische cahiers* (1984) ii/iii (themanummer Willem van Oranje) 37-63.

2 H. van Nierop, *Van ridders tot regenten. De Hollandse adel in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw* ([Dieren], 1984) 185, 238.

3 J. W. Koopmans, *De Staten van Holland en de Opstand. De ontwikkeling van hun functies en organisatie in de periode 1544-1588* ('s-Gravenhage, 1990).